

Kitap İncelemesi / Book Review

Carl W. Ernst, *Words of Ecstasy in Sufism*

SUNY Press, New York: 1985

Değerlendiren / Reviewed by: Abdurrahman MIHCIOĞLU¹

Şatah/şathiye, sûfinin, tecelli-i ilâhî vesilesiyle yaşadığı derûnî hâlin te-
sir ve şiddetiyle zâhirde şer'î şerîfe muğayir sarfettiği sözlerdir. Çoğulu “şathiy-
yât”dır. “Tasavvuf tarihinde sûfilerden nakledilen bu sözlere, açık seçik anlaşı-
lamadığından müteşâbihât da denilmiştir. İlahî feyz ve güçlü tecelliler altında,
kendinden geçip coşan sûfilerin, dışı itibarıyla akla ve şeriata aykırı gibi gelen
bu sözlerinin anlaşılıp yorumlanması problemi, tarih boyunca sûfilerle zahir
uleması arasında büyük tartışmalara sebep olmuştur.”

Ernst, eserinin dibâcesinde, Batılı okuyucuya hitap etmesi sebebiyle
evvela Sufism'in (Tasavvuf) kökenini tartışmaya açmakta ve İslam öncesi din-
lerde mevcut mistisizmler ile arasındaki benzerliklere temas etmekte ve ancak
tasavvufun gerek teori ve gerekse pratikte ana kaynağının Kur'an ve Sünnet
olduğunu belirtmektedir. Sûfilerin zâhir ve bâtin hususundaki yaklaşımları-
na da temas eden Ernst, onların şer'î şerifin emri ile mukayyed olduklarının
şuurunda bir hâl ile derûnlarını ihya için çabalayan kimseler olduğunu ve bu

1 Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Tasavvuf Arş. Gör.; İSAM
AYP Araştırmacı, Tasavvuf.

çalışmada ilâhi tecelli ile derûndan kopup gelen sözleri, şathiyyeleri ele alacağını, şathiyyelerin de söylendikleri devrin tasavvuf ıstılahları muvacehesinde değerlendirilmesi gerektiğini ve bu çalışmanın gayesinin de özellikle tasavvufi tecrübe ile küfür arasındaki bir irtibatın var olup olmadığı meselesini vuzuha kavuşturmak olduğunu beyan etmektedir.

Eseri üç bölüme ayıran Ernst, birinci bölümde şathiyyelerin tasavvuf literatüründeki yeri ve tarihi süreç içerisindeki gelişimi ile zuhur etme biçimlerini, ikinci bölümde iman ve küfür nokta-i nazarından şathiyyelerin durumu ve sufilerin bunları nasıl tevîl ettiklerini ve Hallâc ile onun düşüncelerinin müfessiri kabul edilebilecek iki zatı, Aynü'l-Kudât el-Hemedânî ile Ruzbihân Baklî'nin bu meyandaki şathiyyelerini, üçüncü bölümde de Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî, Hallâc ve Aynü'l-Kudât el-Hemedânî'nin yargılanmaları ve bu yargılamalara tesir eden âmiller ile devrin fukahâsının bu zatların şathiyyelerini nasıl yorumladıkları ve ibâhiyye/hulûliyye dairesinde mütâlaa edip etmediklerini ele almaktadır. Ernst, Hallâc, Hemedânî ve Baklî'yi eserinin temel yapıtaşını oluşturan üç ana figür olarak tercih etmesine gerekçe olarak, bu zatların, yaşadıkları devirdeki hâkim tasavvuf mekteplerinin temsilcisi olmalarını gösterse de, bu iddia tashihe muhtaçtır.

Birinci bölüme, şathiyyenin tarihinin nereye uzandığını sorgulayarak başlayan Ernst, hadis tedvininden önceki dönemde, yani hicri bir ve ikinci asırlarda selef-i sâlihînden bazılarının bu tarz sözler sarf ettiğini ve bu husustaki en mühim gelişimin ise bütün Müslümanlarca zühd ve takvasının yüceliği ile kabul edilen İmam Câfer-i Sâdık'ın Kur'an tefsirindeki yaklaşımı vesilesiyle cereyan ettiğini belirtmektedir. Kendisinden geniş ölçüde şath rivayet edilen ilk zatın Bâyezid-i Bistâmî olduğunu beyan eden Ernst, Bağdad'ın meşhur sûfîlerinden Ebü'l-Kasım Cüneyd'in onun bu şathiyyelerini Tefsirü'ş-şathiyyât'ından toplayarak tartıştığını ve sahv müdaafii bu zatın Bâyezid'i sözleri sebebiyle eleştirdiğini ve hâlinin tasavvufi tecrübenin en yüksek mertebesi olmadığını, bununla birlikte sûfî kimliğine de hürmet ettiğini dile getirmektedir.

Ebû Nasr es-Serrâc'ın şathiyye literatürünü değerlendirirken ilmi dört mertebede ele aldığını ve dördüncü mertebenin manevi hakikatler, makamlar ve Hakk'ı müşahade olduğunu ve bu son mertebedekilerin sûfîleri teşkil ettiğini

söyleyen Ernst, Serrâc'ın, şathiyye sahiplerinin kemâli elde etmişler içerisinde değil daha ziyade yolda olanlardan sadır olduğunu beyan ettiğini belirtmektedir. Şathiyye hususunda sünnî ulemanın genel kanaatini aksettiren ve şathiyyeyi iki kısımda mütalaa eden Gazâlî'den de iktibasta bulunan Ernst, Hallâc'ın şathiyyelerini ve onu takip eden Baklî ile Hemedânî'nin bu husustaki yorumlarını nakletmekte, Baklî'den sonra şathiyye geleneğinin ve etrafındaki meselelerin açıkça gündeme getirilip üzerinde çok tartışılmadığını dile getirmektedir.

Ernst, şathiyyelerin zuhûr biçimlerine temas ettiği alt başlıkta, fenâ hâlinde “ene”lik iddiasında bulunmanın şathiyye türlerinin başta geleni olduğunu Hallâc örneğinde açıklamakta ve bu yaklaşıma hem o dönemin önde gelen sûfilerinden İbn Hafif'in karşı çıktığını ve hem de sonraki dönemde İbn Teymiyye'nin bunu hulûl ile eşdeğer gördüğünü belirtmektedir. Bir diğer zuhûr biçimi olarak Hakk ile maiyyet iddiası hususuna da temas edilen bölümde, kulun âlem-i şehâdetten halâs bulup âlem-i ervâhı temaşa etmesi ve nûr-i ilâhî ile hemhal olması neticesinde kendisinden şathiyyenin sadır olduğu dile getirilmekte, bilinmeyi, yani Hakk'ın hakikatini bilmenin kişiyi sekr haline sevk edeceği ve o halde tekâlîf-i dîniyyenin ondan düşeceği meselesi ele alınmaktadır. Herevî gibi Şeyhülislam sıfatı ile muttasıf köşetaşı mesâbesindeki sûfilerin, erken dönemdeki şath örneklerini küfür olarak tavsif ettiği de, bu meyanda zikredilmektedir.

İslâm tarihinin ilk dönemlerinde iman ve küfrün neye karşılık geldiği ve sûfilerin iman telakkisinin alt başlık olarak değerlendirildiği ikinci bölümde, imanın sadece kalp meselesi olduğunun ilk dönem sûfilerince vurgulandığı ve sûfilerin iman için dil ile ikrarı da şart koşan zâhir ulemeden bu yönüyle ayrıldığı iddia edilmektedir ki, bu husus tashihe muhtaçtır. Haricî ve mu'tezilîlerin iman-küfür tariflerine yer verilen bölümde, sûfilerin, Hanefî ulemanın tercihinin aksine “ben müslümanım” değil, “inşallah, Allah murad ederse ben müslümanım” cümlesini tercih ettiği, bir genelleştirilmeye gidilerek iddia edilmektedir.

İman-küfür meselesinde Hallâc, Hemedânî ve Baklî'nin konumunu tespit için açılan alt başlıklarda bu zatların gerek sözlü olarak ve gerekse yazılı kaynaklarda aktarılagelen sözleri tahlil edilmekte, takip eden dönemdeki sûfilerin bu husustaki tenkidleri aktarılmaktadır.

Ebü'l-Hüseyin en-Nûrî, Hallâc ve Hemedânî'nin hüküm giyip idam edilmelerinin ve bunun arka planının tahlil edildiği üçüncü bölümde, bu zatlardan hiçbirisinin hakikatte yazdıkları sebebiyle idam edilmedikleri, meselenin arka planında dönemin ictimâî ve siyâsî durumunun bu idamların infazında birinci derecede rol oynadığı dile getirilmektedir. Şîa taraftarlığı ve Karimatîlik propagandası gibi ithamlara maruz kalan bu zevâtın, hakikatte kendileri gizli birer Şîi olan kimi vezir ve devlet adamlarının ayak oyunlarına kurban gittiği, devrin Şâfîî, Hanbelî ve Hanefî ulemasının dahi yargılamaya iştirak etmeyip bu zevat hakkında müsbet manada sükût ettiği ve sadece Mâlikî ulemanın iştiraki ile idam kararlarının alındığı, vüzerâ arasındaki çekişmelerin de bu hususta rol oynadığı nakledilmektedir. Mihne hadisesine atıfla o dönem hapse atılan veya infaz edilen ulemanın durumuna dikkat çekilen bölümde, ilhâd, hulûl ve bidatle suçlanan sûfiyenin bu suçlamaları hak edecek bir tavrının olmadığı, müstakil birkaç şahıs üzerinden tüm sûfiyyeyi töhmet altından bırakan bir tavrın ise o dönemde mezkur hadiseler sebebiyle yaygınlık kazandığı nakledilmektedir.

Fukahânın şathiyyeler hususundaki tavrına da temas edilen bölümde, fukahânın bu meseleyi, özellikle takva ve zühdüyle temayüz etmiş zatlar sözkonusu olduğunda genelde görmezden gelmeyi tercih ettiği ve siyasi baskı olduğunda da bu zatlara temize çıkarmaya dönük bir tavır takındıkları zikredilmektedir.

Sonuç kısmında, Kur'an ve hadislere müracaat etmeksizin ve tarihteki mistik hareketleri göz önüne almaksızın şathiyyât üzerine konuşmanın abes oluşuna işaret eden Ernst, bu minvalde gerek Hıristiyan mistisizmine ve gerekse Budizm'deki Koan geleneğine temas ederek şathiyye ile aralarındaki benzerlikleri dile getirmekte ve en nihayetinde manevi tecrübelerin ortak yönlerinin varlığının tabii oluşuna dikkat çekmektedir.